
УДК 130.2

Атаманчук-Ангел В. І.

Старший викладач Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва (м. Херсон)

«ЕКОЛОГІЯ ІДЕАЛЬНОГО» З ТОЧКИ ЗОРУ ФІЛОСОФІЇ КУЛЬТУРИ

Аналізується розмаїття ідеального.

Ключові слова: життя, культура, ідеальне, матеріальне, розмаїття, збереження, передача, творчість.

Наукова картина світу обґрунтовує необхідність експериментального вивчення природи, сурової доказовості. Нові наукові факти змушують людську спільноту переглядати наявні уявлення, шукати пояснення більш відповідні до реальності.

Біологи довели необхідність збереження генетичного розмаїття, відповідно і ідеальної складової живої речовини. Начебто, як щось цілком природне, увійшло в картину світу (світобачення) розуміння необхідності охорони життя і розмаїття живих організмів. Існує Червона книга для живої речовини. Наступний крок — розуміння необхідності охорони культури і розмаїття культурних особистостей, внутрішньогорозмаїття окремої особи. Необхідна «Червона книга» стосовно культурної речовини [1].

У свій час В. І. Вернадський запропонував поняття «ноосфера», маючи на увазі вплив розуму. Факт, проте, демонструє більшою мірою вплив людини культурної [1], ніж людини розумної. Вплив останньої слід відносити до біосферних процесів, як частки загальної дії живої речовини. Сфера впливу культурної речовини на навколишній світ виокремлює ноосферні процеси.

Виділимо деякі етапи розвитку матеріального і ідеального. Якщо за точку відліку взяти геосферний, як перший, тоді, історично, другий етап — біосферний, — розвиток матеріального і ідеального відбувається завдяки життєдіяльності живої речовини. Третій етап, ноосферний, — розвиток матеріального і ідеального відбувається завдяки життєдіяльності культурної речовини. Ноосфера, втрачаючи культуру, перетворюється на біосферу (домашні тварини, культурні рослини — живі артефакти життєдіяльності культури) та геосферу (Парфенон, Колізей, покинуті

міста, посуд, машини, кораблі, фабрики—неживі артефакти життєдіяльності культури).

Має сенс запропонувати розглянути відмінність людини розумної та людини культурної.

Приклад розумної людини, позбавленої людської культури, починаючи від дітей «мауглі» та амнезії і закінчуючи м'якішими прикладами, людьми малоосвіченими, не варто перераховувати. Повне знищення культурної складової в людині культурній виводить її за межі ноосфери, перетворює людину культурну на людину розумну, представника біосфери; неважко помітити наявність ідеальної складової в культурній речовині, а саме культуру, в широкому розумінні останньої.

Людство в цілому—ключовий носій загальнолюдської культури,— лише частина живої речовини. Людина культурна—носій лише частини людської культури, але носій особистої культури і головне—епіцентр культуротворчості.

Відокремленість культури, як ідеальної субстанції, відносно матерії, нам легко перевірити експериментально, наприклад, відокремивши людину розумну від культури, хоч в цілому, хоч в якійсь частині.

Життя, як ідеальна складова живої речовини, виникло відносно давно і розвивається повільно, в порівнянні з часом появи і темпами розвитку культури.

Відмінність культурно-ідеальної складової від біо-ідеальної складової—це засоби передачі її через знак, образ, відображення. Принципово важливий перехід—знаряддям пошуку стає не матеріальний об'єкт, а ідеальний. Вочевидь, знак, образ, відображення не є річ, дія, або явище саме по собі (сама в собі) і ніколи ними не стане, навіть втілене в річ, або дію. Співвідношення речі, дії, або явища відносно образу, відображенню, знаку, моделі можливо зобразити функцією, яка нескінченно наближається до нуля, але ніколи його не досягає.

Майже вся ідеальна складова живої істоти зосереджена в її матеріальному носії, який утворюється на початку життя живої істоти. Ідеальна складова культурної істоти, на початку розвитку, не зосереджена в якомусь конкретному носії, а розпорошена в культурній речовині, в тому числі і людська культура.

Життя, біологічне життя, «жива речовина розвивається там, де може існувати життя, тобто на перетині атмосфери, літосфери та гідросфери. В умовах, не сприятливих для існування, жива речовина переходить в стан анабіозу» [3]. Втрачаючи життя, жива речовина перетворюється на артефакти життєдіяльності.

Культура, культурне життя, культурна жива речовина може існувати культура, тобто в біосфері. За умов, несприятливих для існування, переходить в стан своєрідного «анабіозу» — неактивне життя, або за умов придушення — стан заціпеніння, і сплячки. Втрачаючи життя, культурна речовина перетворюється на артефакти життєдіяльності (книжки, філософські трактати, нотні зошити, архітектурні проекти, креслення тощо).

Життя живої речовини (в розумінні, як еволюційний процес) безперервний процес обміну матерією, енергією та інформацією між живими організмами та довколишнім середовищем. А також як процес накопичення розмаїття форм матеріального і ідеального. Біоідеальне передається, здебільше, сучасними видами, по вертикалі, від покоління до покоління, використовуючи матеріальне — «ген», як носій.

Життя культурної речовини також безперервний процес обміну матерією, енергією та інформацією. А також процес накопичення розмаїття форм матеріального і ідеального. Але обмін значно посилено і задіяні принципово інші, порівняно с живою речовиною, процеси. Культура відтворюється і розвивається використовуючи матеріальний носій, приміром, людину розумну.

Сприйняття людської культури людиною розумною — це епіцентр окультурення нею природи, надалі (переживаючи культуру в собі, а культура, в свою чергу, переживаючи себе в людині, саме в такому взаємозв'язку) має можливість виникнути з небуття, до того не існуюче, ідеальне, а через нього і матеріальне.

Екологія, як фундаментальна метафора часу, являє собою погляд на світ, як на будинок. Нежива природа — оселя, в якому має можливість функціонувати ідеальне — життя, біос. В поєднанні ідеальної складової — біосу — з матеріальним, породжується жива речовина, яка з часом, в процесі життєдіяльності, перетворює геосферу на біосферу. Жива речовина — житло, в якому має можливість функціонувати ідеальне — культура. Поєднання ідеальної складової — культури, з матеріальним, приміром живим матеріальним — людиною розумною, породжує культурну речовину, в нашому прикладі, людину культурну, перетворюючи біосферу на ноосферу, третю природу відносно геосфери.

Геосфера та артефакти життєдіяльності живої і культурної речовини, а також самі речовини та їх складові є домівкою живої і культурної речовини, причому будинок, в частині артефактів, і ідеальних, і матеріальних, створений самою речовиною.

Стосовно біосфери має сенс говорити про екологію живої речовини. Вивченням властивостей живої речовини займається біологія, яка покликана з'ясувати її фундаментальні закони існування та безперервності у часі.

Відносно ноосфери має сенс говорити про екологію культурної речовини. Вивчення культурної речовини розгалужується на вивчення матеріального носія, наприклад, людини розумної, і її ідеальної складової — людської культури, в широкому розумінні останньої.

Мислячи в межах екологічної метафори суттєво розуміти: матеріальне дім ідеального, і ідеальне, в свою чергу, дім матеріального, вони взаємопов'язані та взаємозумовлені. Між тим, вивчаючи екологію живої речовини і екологію культурної речовини, доречно виокремити: — екологію матерії; — екологію ідеального для живої речовини — життя, біос; — екологію ідеального для культурної речовини — культури, «оселищем» якої може слугувати і жива і нежива матерія. Приміром, людина розумна — «дім», в якому має можливість функціонувати людська культура.

Екологія матерії потребує окремого дослідження, особливо важливого, враховуючи експерименти з антиматерією.

В екології живої речовини слід виокремлювати: — безпосередньо матеріальну складову живих організмів; — ідеальну складову живих організмів, через матеріальний носій (ген, тощо) — приміром, генну інформацію; — оточуюче середовище — нежива природа — космос і геосфера (включно з артефактами життєдіяльності живої і, з появою ноосфери, культурної речовини); для окремих організмів — оточуюча їх жива природа, біосфера, і культурна природа, ноосфера.

В екології культурної речовини слід виокремлювати: — матеріальну складову, приміром, людину розумну; — ідеальну складову — біоідеальну (приміром, генна інформація), а також — культурну (приміром, мова, наукові теорії, релігійні уявлення, музична культура, тощо); — оточуюче середовище — неживу і живу природу, та артефактами життя живої (загалом неживими) і культурної речовини (живі — сади, свійські тварини, тощо, та не живі — споруди, книжки, картини, тощо); для окремих організмів — оточуюча їх жива природа, біосфера, і культурна природа, ноосфера..

Відкиньте будь-яку зі сфери екології культурної речовини — і приміром, людина культурна втратить, відповідно, або частину своєї «оселі» — живу і неживу природу, та безпосередньо матеріальну скла-

дову, або рівень культурності аж до рівня людини розумної, чи навіть рівень життя, як біологічний вид, до рівня геологічного артефакту.

Поєднання матеріального і ідеального зумовлює існування речовини (живої, культурної). Природа множин визначає властивості відповідних функцій, оскільки ці властивості формуються в термінах (знак властивості, засіб передачі) структур, заданих на множинах. Наприклад, властивість безперервності вимагає завдання топологічної структури. Природа множин визначає і властивості людей культурних (відображень), оскільки ці властивості формуються з даних, наявних в множинах — людина культурна є поєднання елементів множин ідеальних (життя, культура) і матеріальних (геологічні, біологічні, технологічні).

Ідеальні складові — життя і культура, не протистоїть природі, а являють собою частину природи. Екологія матеріального і ідеального, в культурній і живій речовині, разом з екологією неживої природи становлять єдине ціле, лише умовно розрізнене. Ця єдність обумовлена цілісністю всесвіту.

Однак, задля зручності вивчення світу, дуже важливо звернути увагу на те, що в єдності, цілісності світу ми, досить чітко, вирізняємо неживу матерію, в ній матерію, охоплену біологічним життям, і відмінність в частині живої речовини, заплідненої культурою; розуміємо, що існують граничні переходи від одного стану матерії до іншого; існують межі життя і смерті, освіченості і невігластва, наявності і відсутності. Хоча відмінність і бачається на матерії, та все ж таки виразно видно, що, в даних випадках, задає відмінності не матеріальна, а ідеальна складова, завдяки її впливу відбувається розвиток не в напрямку набування простіших станів матерії, а в напрямку ускладнення. Світ — «постійно палаючий вогонь, вічно живий, який то в міру спалахує яскравіше, сильніше, то в міру згасає» [4], обмежується в своїх змінах ідеальним. Відносно матеріального, саме ідеальне є тим жорстким конструктом який утримує мінливе матеріальне. В свою чергу розвиток матеріальної складової, наприклад, мозку, надає можливість подальшого розвитку ідеальної складової. Розмаїття, ще раз підкреслюємо, — це відповідь речовини (... живої, культурної,...) на потреби, на запити.

Все розмаїття матеріальних об'єктів має невелику кількість однакових складових, навіть вже на атомарному рівні. Відповідно розмаїття ідеального також складається з невеликої кількості універсалій, пов'язаних, на сьогодні, здебільше з найважливішими біологічними потребами.

Виходячи з усього цього, запропоновано узагальнюючий термін для ідеальної складової живої і культурної речовини — екологія ідеального.

Вивченню екології ідеального підлягають окремо ідеальна складова живої речовини (вважаю можливим, як робочий, застосовувати термін—«біос»), та ідеальна складова культурної речовини (саме культура), а також взаємини між ними і їхні взаємини з матеріальним. Підкреслимо, термінами «біос» і «культура» позначаються ідеальні складові, відповідно, живої і культурної речовини. Вивченню в екології ідеальної складової живої речовини підлягає життя, біос в усіх його проявах що функціонує на Землі, чи зникло, напрямки, зв'язки між живими істотами і живих істот з неживою природою, і загальні закономірності, властиві життю. Вивченню в екології ідеальної складової культурної речовини підлягає культура в усіх її проявах що функціонує на Землі, чи втрачена, напрямки, загальні закономірності, властиві культурі, взаємини між культурами і областями в межах культур, залежності їх одна від одної, зв'язки між культурними особами і культурних осіб з неживою, живою і окультуреною природою.

Здавалося б, зв'язок між екологією ідеальної складової живої речовини і ідеальної складової культурної речовини зрозумілий сам собою. Це так, але в той же час вимагає розкриття. «Екологія ідеального» розумно враховує спорідненість екології ідеальної складової живої речовини і екології ідеальної складової культурної речовини. І ставлення до життя, і ставлення до культури вимагають загальних правил.

Біогенетичний закон Геккеля-Мюллера: Кожна жива істота в своєму індивідуальному розвитку (онтогенез—породження організму) повторює певною мірою форми, пройдені його предками або його видом (філогенез—породження раси). Генетичний код відображає розвиток від початкового, найпростішого до дорослого організму.

Кожна особа в своєму індивідуальному розвитку (розвиток особи—як і онтогенез) повторює певною мірою культурні надбання, напрацьовані його культурним середовищем (розвиток культури народу, музичної культури, математичної культури, філософської і т. д.—як і філогенез). Культурний код засвоюється поступово від простого до складного. Індивідуальна культуротворчість, включно з творчістю індивіда відносно впливу культурного середовища, породжує певну особу (культурний фенотип). Культурний «фенотип» впливає на формування біологічного фенотипу (в медичній термінології—психосоматика), який в свою чергу формує генотип подальшої гілки розвитку (філогенез). Таким чином культуру і біотворчість (їхні напрямки) формують майбутній світ.

Генетичний та культурний коди призупинені в своєму розвитку являють недорозвинені, чи то живі організми, чи то культурні особи,

частково або повністю не життєздатні, в біологічному чи соціологічному вимірі.

Ідеальна складова в живій речовині від початку вбудована в організм, передається суцільно і в подальшому зазнає відносно незначних змін, коли генотип реалізується як фенотип.

Ідеальна складова генотипу здорової людини розумної знаходиться в її матеріальному носії «гені»; ідеальна складова фенотипу, є надбанням окремого організму і передається здебільше по вертикалі, набувається завдяки життєтворчості, коли іде іде удосконалення, пристосування його матеріальної і ідеальної складової до нагальних потреб (і вкрай важливо, — в якому напрямку відбувається розвиток цих складових).

Ідеальна складова культурної особистості, наприклад, людини культурної, на початку розпорошена в культурній речовині (її матеріальному носії) — людській спільноті, і артефактах життєдіяльності культурної речовини, вона існує відносно матеріального носія зовні, як оточення, і якщо набувається, то поступово.

Важливо звернути увагу на те, що людина розумна, потенційний носій культури, на початку свого життя позбавлена можливості вибору.

Генетичний код та культурне середовище, як і ім'я, первинно ніхто не вибирає.

В подальшому житті «ми приречені бути вільними, ми не можемо уникнути вибору» [6]. Ми маємо можливість змінити ім'я, однак ми назавжди не вільні від себе — якими ми вже є, якими нас створено генетично і культурно. Звісно — «Будь-який доказ, існуючий поза нас самих і нав'язаний нам, це вияв непорядності» [6], тільки от первинний вибір передує існуванню, і подальша свобода обмежена генним і культурним типом, обраним не нами. Відносно конкретного організму чи особи, якщо вона як особа відбулась, її поява і становлення обумовлені «промислом» (вибором) живої і культурної речовини. Людина може удосконалити свої органи, а також розвинути в собі різні здібності дослідника або художника, винахідника чи співака, купця або воїна, селянина чи ремісника і т. д., тільки в межах заданого «промислом» генетично і культурного коридору. Вихід за межі і генетичні, і культурні, без втрати ідентичності, не перевищує дельту між генотипом і фенотипом.

Свобода вибору відокремлена в часі від причини відсутністю живого організму та культурної особи. Приреченість свободи приходить поступово і зумовлена появою необхідності вибору.

Цілісність світу унеможлиблює наявність наслідку без причини, а причина появи живого організму і в подальшому його окультурення знаходиться поза межами існування самих організмів і індивідів.

Самовизначення—принцип, згідно з яким кожна істота має невід'ємне право на вільне облаштування свого життя і сама вирішує форму свого існування,—стосовно окремої істоти має обмеження, але людство приречене визначитися. Людство в цілому, носій всієї культури, існує один на один зі всіма невирішеними питаннями, і тому змушено бути вільним—безперервно визначатися.

Світ став більш схильний до можливого впливу з боку людини культурної—саме завдяки розвитку її ідеальної складової—культури. Ми зараз помітили, перефразувавши відомий вислів,—«певна культура оволодівши людиною розумною, перетворюється на рушійну силу». Цим, як і енергією атома, користуються також і зловмисно. Кожен з нас, планета і навіть всесвіт, враховуючи експерименти з антиматерією, стали надзвичайно залежні від якості ідеальної складової людини. Без ясної мети попереду, людство і природа в цілому загинути можуть не тільки біологічно, разом зі знищенням всього живого, а й внаслідок втрати культури, точніше в наслідок хибного розвитку культури (жадоба до грошей, влади, суцільна брехня тут погані помічники).

Вивчаючи екологію ідеального, необхідно звернути увагу, що екологічні катастрофи захоплюють собою надзвичайно широкі сфери.

Стосовно ідеальної складової живої речовини:—«Сучасне розмаїття видів живих істот на Землі не перевищує 1% від числа видів, котрі існували за усю історію нашої планети» [7]. Тобто «понад 99% живих істот, що мешкали на Землі впродовж усієї її історії, вимерли, відбулося 5 глобальних вимирань» [7].

До епіцентрів екологічних загроз біоідеального треба віднести генну інженерію, розробки гормональних препаратів.

Стосовно ідеальної складової культурної речовини прогнозують, що протягом двох наступних років на планеті зникне 60 мов, а відтак і культур.

До зони екологічної небезпеки слід віднести: сучасні Інтернет, телебачення, пресу, кіно, і т. д.; «вивезення культурних цінностей та виведення їх зі сфери, доступної для тієї чи іншої групи людей (найпростіші приклади: висока плата за вхід у музеї, бібліотеки та ін.)» [8]. Безвідповідальність, підпорядкована мінливим, вузько егоїстичним, економічним, політичним, клановим інтересам, цілеспрямована зловмисність, «...зниження інтересу до особистої репутації в людському

суспільстві, в результаті чого зникає почуття честі, чесності, настає хаос в науці, освіті, в економічній області і т. д.» [8]. Агресивно нав'язується ідеологія споживання, націленість на розваги. Панує майже суцільний обман, культ брехні, жорстокості, хижацтва, тощо.

«Мета праці по відношенню до матеріальної природи не є користування нею для добування речей і грошей, а вдосконалення її самої — пожвавлення в ній мертвого, одухотворення речового.

Способи не можуть бути тут вказані, вони складають завдання мистецтва (у широкому сенсі грецької *techne*). Але перш за все важливе ставлення до самого предмету, внутрішній настрій, і з нього напрямок діяльності» [9].

Найбільша омана — ставлення до природи (неживої, живої, тим більш окультуреної), як до об'єкту. Людина, тварини і рослини, нежива природа — не засіб, а ціль. Засіб — ідеальна складова, — знання і вміння.

Жодний біологічний вид не можна розглядати окремо, «жоден живий організм у вільному стані на Землі не знаходиться. Всі ці організми нерозривно й безупинно пов'язані — перш за все харчуванням і диханням — з навколишнім їх матеріально-енергетичної середовищем. Поза нього в природних умовах вони існувати не можуть» [2].

Жодна культурна людина у вільному стані на Землі не знаходиться. На цьому постійно наголошує Далай-Лама. Всі люди нерозривно і безупинно пов'язані — харчуванням і одягом, засобами виробництва, інформацією — з оточуючим їх матеріально-енергетичним і інформаційним, культурним середовищем. Поза нього в природних умовах вона або зовсім не може існувати, або існує як біологічний вид, та й то, їй необхідно, задля комфортного проживання, засвоїти культуру, наприклад, вовків, або приматів.

Протягом свого життя людина спроможна засвоїти далеко не всі культурні здобутки, навіть в сучасному високотехнологічному світі. Кількість часу на сприйняття, подальшу передачу, і головне, — на розвиток культури, перевершує кількість годин життя людини і навіть цілого покоління.

Турботи екологів повинні поширюватися не тільки на умови, в яких живе жива і культурна речовина, не тільки на збереження матеріальних складових та артефактів життєдіяльності живої і культурної речовини, не тільки на збереження ідеальної складової живої речовини — розмаїття життя, а і на збереження ідеальної складової культурної речовини, на розмаїття культур.

Значення екології ідеального полягає в тому, що вона здатна забезпечити конкретизацію філософського принципу єдності світу, як матеріального так і ідеального, подолати традиційні уявлення про взаємодію матеріального і ідеального, спрямувати дослідження на пошуки гармонічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук-Ангел В. И. Онтология «человека культурного» / В. И. Атаманчук-Ангел // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. — К.: «ІНТАС», 2012. — Вип. 66. — С. 47–54.
2. Вернадский В. И. Несколько слов о ноосфере / В. И. Вернадский // Успехи современной биологии. — 1944. — № 18. — С. 113–120.
3. Энциклопедический словарь. / Под редакцией А. А. Ивина. — М.: Гардарики, 2004.
4. Переключка веков. Размышления, суждения, высказывания / Составитель Носков В. Г. — Москва: «Мысль», 1990. — С. 16.
5. Функция. Математический энциклопедический словарь / Гл. ред. Ю. В. Прохоров. — М.: «Большая российская энциклопедия», 1995.
6. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм—это гуманизм / Ж.-П. Сартр; [Пер. с фр. М. Грецкого]. — М.: Изд-во иностр. лит., 1953.
7. Raup D. M. (1994). «The role of extinction in evolution». *Proceedings of the National Academy of Sciences* 91: 6758–6763.
8. Лихачев Д. С. Российская культура / Д. С. Лихачев. — СПб, 2000. — С. 91–101.
9. Соловьёв В. С. Собрание сочинений / В. С. Соловьёв. — СПб., 1903. — Т. 7. — С. 359–360.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2014 р.

Атаманчук-Ангел В. И. «Экология идеального» с точки зрения философии культуры

Анализируется разнообразие идеального.

Ключевые слова: жизнь, культура, идеальное, материальное, разнообразие, передача, творчество.

Atamanchuk Angel V. «Ecology of ideal» in terms of the philosophy of culture

Analyzed a variety of ideal.

Keywords: life, culture, perfect, material, variety, transfer, creativity.